

The implementation of the practical work which consists of complex tasks promotes the formation of the distinct elements of significant and, particularly, informative competences.

Key words: complex tasks, practical work in computer science, informative competence of senior pupils, diagnostics of student learning activities, work with imaging and tables.

УДК 371.13:37.013.42

І. В. Іваній, В. В. Вербицький*

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Українська академія банківської справи*

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті теоретично обґрунтовано структуру та зміст фізичної культури особистості учнівської молоді. Показано, що структурні компоненти екстраполюють фізичну культуру особистості як системне утворення змістового, діяльнісного, особистісного й ціннісного характеру, а складові системи мають власну структуру та зміст. Осмислення поняття «фізичної культури особистості» дозволяє зробити висновок, що духовне, ціннісне становлення особистості є основою для функціонування всіх компонентів фізичної культури, оскільки гуманістичні ціннісні відносини пронизують усі її компоненти.

Ключові слова: культура, особистість, фізичне виховання, фізична культура, фізкультурна діяльність.

Постановка проблеми. За умов упровадження культуротворчої освітньої парадигми особливої значущості набувають теоретико-методологічні, соціально-психологічні й організаційно-педагогічні аспекти проблеми гуманістичного розвитку учнівської молоді, зокрема у сфері фізичної культури та спорту. Формування більш широкого філософсько-культурного погляду на фізичну культуру й фізкультурну освіту вимагає подолання обмеженості методологічних конструкцій, пов'язаних з організацією та змістом фізичного виховання учнівської молоді, усвідомленням людиною й суспільством цього соціального явища, який несе в собі великий культурний потенціал. Саме тому підвищення рівня фізичної культури особистості учнівської молоді є актуальною проблемою в сучасному освітньому просторі.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичні дослідження феномену «фізична культура» з позицій культуровідповідності й системного аналізу людської діяльності дозволило розкрити поняття «фізична культура особистості». Розкрито єдність її біологічного й соціального компонентів із явним переходом від «тілесно-рухового» (соматопсихічного) компоненту розуміння фізичної культури до зростання її «соціокультурного» компоненту й розгляду її як явища «духовно-фізичного», що значною

мірою дозволяє вирішувати питання формування фізичної культури особистості (В. Бальсевич, М. Візитей, М. Віленський, Т. Круцевич, Л. Матвеев, Л. Лубишева, Б. Шиян та ін.).

Проблему формування фізичної культури особистості учнівської молоді, її сутності й змісту розглядали М. Віленський [10], Е. Вільчковський [2], Т. Скоблікова [5], Ю. Сисоєв [8], Б. Шиян [11] та ін. У роботах зазначених науковців розкрито особливості освітнього процесу, що інтегрує знання й інтелектуальні цінності, фізичну досконалість, мотиваційно-ціннісні орієнтації, соціально-духовні цінності, фізкультурно-спортивну діяльність. Однак виконані дослідження не розкривають повною мірою структуру та зміст фізичної культури особистості учнівської молоді, що ускладнює її формування у процесі фізкультурної освіти.

Дослідження проведено згідно комплексного плану НДР на 2009–2014 рр. за темою «Методологічні, змістові та методичні інновації у професійно-педагогічній підготовці вчителів фізичної культури у контексті запровадження кредитно-модульної системи» (номер держреєстрації 0109U004948).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати структуру та зміст фізичної культури особистості учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Із сучасної точки зору особистість розглядається як цілісна біопсихосоціальна система, що надає підстав для виділення біологічної, психологічної та соціальної структур особистості [1]. Біологічна структура особистості представлена такими загальними характеристиками, як генетично зумовленими зачатками (морфофункціональна будова, властивості й рухливість нервової системи та здібності) [4]. Їх «окультурення» забезпечує сформованість необхідних суспільству й людині фізичного розвитку та фізичної підготовленості, оптимізацію фізичного стану.

Із соціальною структурою особистості пов'язана її психологічна структура, яка включає сукупність емоцій, вольові спрямування, пам'ять, здібності тощо [6]. Соціальні, особистісні якості людини формуються тільки під впливом соціального середовища та виявляються в її соціальній, професійній діяльності (у тому числі й на етапі підготовки в навчальному закладі). Звідси важливою характеристикою соціальної структури особистості учня є діяльність, що розуміється як самодіяльність та як взаємодія з іншими людьми [4].

У соціальній структурі особистості учня Л. Лубишева [4] виділяє такі елементи:

- спосіб реалізації в діяльності соціально-фізкультурних якостей, які виявляються у стилі життя й таких видах діяльності, як професійна,

культурно-пізнавальна, сімейно-побутова та ін. При цьому діяльність повинна розглядатися як сутнісна основа структури особистості учня, що визначає всі її елементи;

- об'єктивні соціальні потреби особистості. Особистість є органічною частиною суспільства, тому в основі її структури знаходяться суспільні потреби, тобто структура особистості детермінується такими об'єктивними закономірностями, які визначають розвиток людини як члена спільноти;
- здатність до творчої діяльності, знання, навички. Саме творчі здібності й відрізняють сформовану особистість від індивіда, який знаходиться на стадії формування як особистості;
- ступінь опанування культурними цінностями суспільства, тобто духовний світ особистості;
- моральні норми й принципи, якими керується особистість, та переконання – найбільш глибокі принципи, які визначають головну лінію поведінки учня.

Вивчення структури особистості, а також опора на результати досліджень І. Бека [1] та Н. Сміта [6], які виокремлюють три «статичні» рівні структури особистості (знання, уміння, навички; механізми психіки; типологічні властивості особистості), дозволяють виділити основні компоненти фізичної культури особистості учня: когнітивний, операційно-процесуальний, особистісний та аксіологічний.

Когнітивний компонент фізичної культури особистості (сукупність фізкультурних цінностей у вигляді знань, переконань, умінь тощо) передбачає опанування й передачу накопичених і систематизованих знань у галузі фізичної культури, які є основою формування ціннісного ставлення до фізкультурно-спортивної діяльності. Ця сукупність засвоєних фізкультурних знань, загальнолюдських цінностей, норм, ідеалів, традицій є деяким інформаційним, освітнім результатом пізнавального процесу, який відбивається у фізичній культурі особистості.

У структурі знань про фізичну культуру низка дослідників [5; 7] виділяють аспекти знання, які відбивають інтегративну сутність культурних явищ, що розглядаються, а саме:

- *філософські знання* виконують методологічну функцію відносно пізнання фізичної культури, оскільки їх сутність пов'язана з людиною. У цьому аспекті досліджується місце людини у взаємовідносинах із суспільством, природою та культурою, проблеми людської тілесності, співвідношення біологічного й соціального, тілесного й духовного в людині, здійснюється аналіз концепцій із даного виду культури;

- *медико-біологічні та валеологічні знання* стосуються питань здоров'я людини, оздоровчого ефекту фізичних вправ, адаптація організму людини до фізичних навантажень, ведення здорового способу життя. Здоров'я людини розглядається через розуміння її цілісності, а фізкультурна діяльність, що здійснюється в цілісності свого змісту й спрямована на психосоматичне та психосоціальне в людині, має об'єктивний потенціал оздоровчого ефекту;
- *психолого-педагогічне знання* пов'язані з вихованням людини, її всебічним і гармонійним розвитком шляхом використання засобів фізичної культури та методів раціонально-організованого навчально-виховного процесу на основі засвоєних методичних знань, умінь і навичок. Психологічний аспект знань про фізичну культуру розглядає фізкультурну діяльність як одну з форм активності людей, спрямовану на гармонійний особистісний фізичний і психічний розвиток, її суб'єктивність, саморозвиток і самовдосконалення;
- *культурологічні знання* з позицій теорії людської діяльності й потреб розкривають внутрішні зв'язки фізичної культури із загальною культурою. Даний аспект знання вивчає ціннісний потенціал фізичної культури та його вклад у цілісний розвиток особистості, а також роль фізичної культури в розвитку творчих здібностей людини.

Зауважимо, що опанування знаннями в галузі фізичної культури пов'язано з процесами пізнання, сприйняття й відбивання інформації, тобто когнітивними процесами. Як зазначає М. Ібрагімов, когнітивний (раціональний) пласт свідомості передбачає формування важливої складової людської духовності – раціональності як миследіяльної здібності відновлювати світ в інтерсуб'єктивній площині. Ця якість розглядається як одна з важливих у всіх педагогічних системах світу й визначається категорією – «інтелект» [3, 131].

Таким чином, когнітивний компонент фізичної культури особистості визначається як освіченість, що включає сукупність засвоєних фізкультурно-спортивних знань, цінностей, норм, ідеалів, традицій та умінь використовувати раціональні форми опанування різними видами фізкультурно-спортивної діяльності.

Операційно-процесуальний компонент фізичної культури особистості визначається, насамперед, сукупністю особистісних знань, умінь і навичок, що зумовлюють функціональну готовність учня вирішувати завдання фізкультурно-спортивної діяльності.

Культура реалізує свою функцію розвитку особистості в тому випадку, якщо вона активізує особистість, спонукає її до діяльності. Діяльність особистості є тим механізмом, який дозволяє перетворювати сукупність зовнішніх впливів на власне розвиваючі зміни, у новоутворення особистості як результати розвитку. Якщо особистість, засвоюючи культуру, робить відкриття в самій собі, при цьому зазнає появу нових розумових і духовних сил, то фізична культура постає її «світом», що дозволяє пізнати себе вже у створеному й розвиватися як «культурно-історичний» суб'єкт [5].

З огляду на вищезазначене, зміст операційно-процесуального компонента утворюють:

- *гуманітарно-гностичні вміння й навички*, які націлюють на ціннісно-смысловий зміст фізкультурних знань;
- *уміння, навички та здатності до рефлексії, саморефлексії та самоусвідомлення*. Навчання на основі досвіду, що рефлектується, ефективно тому, що рефлексія сама по собі «завжди породжує нові знання свідомості індивіда» [6].
- *етико-комунікативні вміння й навички*, які необхідні для формування матеріальної відповідальності за наслідки своєї діяльності, з урахуванням фізичної складової, уміння розуміти та сприймати різні інтереси, потреби й цінності інших людей у галузі фізичної культури та спорту;
- *володіння вміннями й навичками управління вольовою й емоційною сферами*, різними технологіями подолання комунікативної деструкції з метою посилення емоційного аспекту опанування цінностей фізичної культури. Досягнення необхідного рівня емоційно-вольової стійкості особистості можливо лише на основі саморегуляції [7; 9].

Таким чином, операційно-процесуальний компонент фізичної культури особистості спрямований на фізкультурно-спортивну діяльність не тільки як на раціональну, але й як ціннісно-орієнтовану дію. В основі мети даного виду діяльності покладено фізкультурну цінність, вона відбиває можливість свідомого вибору учнем мети, напрямку, засобів, мотивів фізкультурно-спортивної діяльності, включення особистості в соціально-значущу, морально-духовну фізкультурно-спортивну діяльність, має на увазі комунікативну толерантність, забезпечує оптимальний рівень емоційно-вольової стійкості та виконання творчих завдань.

Особистісний компонент фізичної культури особистості учня включає якості, інтереси й соціальні здібності, які дозволяють йому інтегруватись у соціокультурний контекст.

Ураховуючи думки низки вчених [4; 7], ми вважаємо, що учень характеризується такими особистісними якостями: цілеспрямованістю, організованістю, самостійністю, працьовитістю, наполегливістю. Такій особистості властивий високий рівень самосвідомості.

Особистісний компонент змісту фізичної культури особистості виявляється також у таких особистісних інтересах і здатностях: спрямованість на інтереси, потреби й захист людської гідності; делікатність, наявність такту; гуманність, милосердя; високий рівень емпатії та експресивних здібностей; здатність до аналізу й оцінки поточної навчальної ситуації; здібності, пов'язані з умінням здійснити вибір і прийняти рішення в певній навчальній ситуації, при зіткненні із соціальними проблемами; здібності, пов'язані із завданнями з реалізації зробленого вибору, ухваленого рішення; здібності взаємодії з іншими людьми (включаючи толерантність), передусім, у процесі вирішення фізкультурно-спортивних проблем; здібності, пов'язані з необхідністю подальшої освіти у змінних соціальних умовах; прагнення до досконалості фізкультурної діяльності й адекватна їй самооцінка [9].

Зазначені якості й соціальні здібності визначають особистісний фізичний розвиток учня, його суб'єктивність, саморозвиток і самовдосконалення.

Аксіологічний компонент фізичної культури особистості учня уявляє собою сукупність особистісно-значущих та особистісно-ціннісних спрямувань, ідеалів, поглядів, позицій, упевнень, відношень, пізнань у галузі фізичної культури. Цінність на відміну від норми, нормативу припускає вибір особистістю власного морального вчинку.

Аксіологічний компонент пов'язаний із цінностями, світоглядом, моральністю, соціальними стандартами поведінки людини в соціумі. Педагогічна аксіологія розглядає цінності як специфічні утворення в структурі індивідуальної або суспільної свідомості, які є ідеальними зразками й орієнтирами діяльності особистості й суспільства. Окремо особистість розглядається як носій цінностей, який мотивують дії людини. Характер дій і вчинків свідчать про ставлення особистості до оточуючого світу, самому до себе [2].

М. Віленський [10] виділяє декілька груп цінностей пов'язаних із фізкультурною діяльністю. *Цінності-цілі* розкривають значення індивідуальних цілей включення в цю діяльність, та досягнення її засобами культурної стратегії й тактики життєдіяльності, успішності реалізації планів і намірів психічного та фізичного благополуччя, збереження та зміцнення здоров'я. *Цінності-знання* – визначають упорядковану систему теоретико-

методологічних, науково-практичних (філософських, медико-біологічних, науково-практичних) і спеціальних знань щодо природи фізкультурно-спортивної діяльності й умінь її використовувати. *Цінності-засоби* – створюють основу для досягнення цінностей цілей, опанування принципами, засобами, формами, методами, умовами їх використання у фізкультурно-спортивній діяльності для розвитку творчої індивідуальності в самозміні, самонавчанні, самовихованні, досягнення необхідного психоемоційного стану та інше. *Цінності-відносини* – характеризують ставлення суб'єктів фізкультурної діяльності до самих себе, до природного й соціального середовища, де здійснюється ця діяльність тощо. *Цінності-якості* – розкривають значення та смисл розвитку якостей і властивостей особистості, які забезпечують її повноцінну самореалізацію в когнітивній, емоційній і поведінкових сферах під час виконання фізкультурно-спортивної діяльності.

О. Томенко вказує [9], що засвоєння цінностей фізичної культури учнями буде вищим у випадку реалізації п'яти умов: високої теоретичної підготовленості, наявності свідомої потреби в заняттях фізичною культурою, належного рівня соматичного здоров'я та достатнім для певного віку й статі загальних обсягів рухової активності, систематичне проведення виховних заходів.

У процесі аналізу ціннісного потенціалу учнівської молоді нами виділено такі цінності фізичної культури особистості:

- *інтелектуальні цінності* – знання про методи й засоби фізичного розвитку людини як головної складової організації здорового стилю життя;
- *фізичні цінності* – здоров'я, тілобудова, рухові якості, уміння, навички, фізичні навантаження, моторна діяльність, спрямування до вдосконалення;
- *соціально-психологічні цінності* – активний відпочинок, задоволення, розваги; навички поведінки в колективі; спілкування; поняття честі, совісті, засоби виховання й соціалізації, рекорди, перемоги, традиції тощо;
- *психічні цінності* – емоційні переживання, швидкість мислення, творчі нахили, риси характеру, властивості та якості особистості тощо;
- *культурні цінності* – пізнання, самоствердження, самореалізація, відчуття власної гідності, естетичні й моральні якості, авторитет тощо;
- *інтенційні цінності* – ступінь популярності занять фізичною культурою та спортом, спрямованість думки про престижність фізичної культури для суспільства й людини, соціально-психологічних установок і мотивації до занять фізичними вправами;

– *матеріально-технічні цінності* – комфортне предметно-просторове середовище освітньо-розвиваючого простору фізичної культури: музичний супровід, обладнання, інвентар, наочні посібники, комп'ютерний супровід, гарна спортивна форма тощо.

Таким чином, цінності зумовлюють ставлення до світу, до людей і лежать в основі ціннісних орієнтацій учня. Ціннісні орієнтації належать до важливих компонентів структури особистості, вони формуються в процесі соціалізації особистості, засвоєння соціального досвіду й відбиваються в цілях, переконаннях, ідеалах, інтересах, мотивах тощо. У структурі навчальної та фізкультурної діяльності ціннісні орієнтації тісно пов'язані з емоційними, пізнавальними й вольовими якістьми особистості, утворюють змістову спрямованість свідомості учня на розвиток його інтелекту [3].

Загальнолюдські цінності зумовлюють гуманістичні ціннісні орієнтації як основу діяльності й поведінки особистості та формування цілісного гуманістично орієнтованого світогляду [3]. Таким чином, саме аксіологічний компонент, який зумовлений ціннісно-нормативним ядром особистості, є стрижневим елементом у структурі фізичної культури особистості учнівської молоді.

Висновки. Вивчення біопсихосоціальної структури особистості послугувало основою для виділення основних компонентів фізичної культури особистості учнівської молоді: когнітивного, операційно-процесуального, особистісного та аксіологічного. Ці структурні компоненти екстраполюють фізичну культуру особистості як системне утворення змістового, діяльнісного, особистісного й ціннісного, а складові системи мають власну структуру та зміст.

Осмислення поняття фізичної культури особистості учнівської молоді показує, що духовне, ціннісне становлення особистості є основою для функціонування всіх компонентів фізичної культури, оскільки гуманістичні ціннісні відносини пронизують усі її компоненти. Аксіологічний компонент, який є нормативним ядром особистості, слугує системоутворюючим елементом у фізичній культурі та визначає специфіку виявлення інших компонентів, які у процесі безперервного взаємовпливу забезпечують становлення фізичної культури особистості учня.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні й розробці моделі формування фізичної культури особистості учнівської молоді в процесі фізкультурної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості : навч.-метод. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 276 с.

2. Вільчковський Е. С. Професійна спрямованість підготовки фахівців з фізичного виховання / Е. С. Вільчковський // Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні 1992–2002 : збірник наук. праць до 10-річчя АПН України. – Харків : ОВС, 2002. – С. 301–309.

3. Ібрагімов М. «Людиномірність» як категорія практичної філософії у поліваріантності фізкультурно-спортивного світогляду / Михайло Ібрагімов // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2013. – № 2 – С. 128–136.

4. Лубышева Л. И. Введение в социологию физической культуры и спорта. Курс лекций / Л. И. Лубышева. – М. : РГАФК, 2000. – 121 с.

5. Скобликова Т. В. Становление физической культуры личности в образовании : монография / Т. В. Скобликова. – Курск : Курск. гос. пед. ун-т, 2000. – 203 с.

6. Смит Н. Современные системы психологии / Н. Смит ; под ред. А. А. Алексеева. – СПб. : Прайм Еврозона, 2003. – 330 с.

7. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : монографія / Л. П. Сущенко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2003. – 442 с.

8. Сысоев Ю. В. Содержательные, структурные и критериальные составляющие физической культуры личности студента / Ю. В. Сысоев, Е. М. Ларина // Сборник науч. трудов № 3 РАЕН. – Москва-Смоленск, 2008. – С. 235–258.

9. Томенко О. А. Теоретико-методологічні основи неспеціальної фізкультурної освіти учнівської молоді : автореф. дис. на ... докт. наук з фіз. вихов. і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / О. А. Томенко. – К., 2012. – 37 с.

10. Физическая культура : учебник / коллектив авторов ; под ред. М. Я. Виленского. – М. : КНОРУС, 2012. – 424 с.

11. Шиян Б. М. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04 / Шиян Богдан Михайлович. – К., 1997. – 50 с.

Иваний И. В., Вербицкий В. В. Структура и содержание физической культуры личности.

Теоретически обосновано структуру и содержание физической культуры личности учащейся молодёжи. Показано, что структурные компоненты экстраполируют физическую культуру личности, как системное новообразование содержательного, деятельностного, личностного и ценностного характера, а составляющие системы имеют собственную структуру и содержание. Осмысление понятия «физической культуры личности» позволяет сделать вывод, что духовное, ценностное становление личности есть основой для функционирования всех компонентов физической культуры, поскольку гуманистические ценностные отношения пронизывают все её компоненты.

Ключевые слова: культура, личность, физическое воспитание, физическая культура, физкультурная деятельность.

SUMMARY

Ivanii I., Verbytskyi V. The structure and content of the physical culture of the person.

The structure and content of the physical culture of the pupils' personality is theoretically proved in the article. Physical culture is considered as an integrative personal formation that includes a system of means, methods and results of physical activity which is aimed to perceive, renovate, create and spread values of physical culture. On the basis of studying biological, psychological and social structures of the personality the basic components of the physical culture of the pupils' personality are distinguished: cognitive,

operational-procedural, personal and axiological, that extrapolate the physical culture of the personality as a system formation of content, activity and a personal character and the components of the system have its own structure and content. The physical culture of the personality is forming in the process of internalization of cultural and educational capability by a personality and also in the result of accumulation of physical activity experience and filling it with a personal content.

Understanding the conception of the physical culture of the pupils' personality allows us making a conclusion that the cultural formation of a personality is the basis for functioning of all components of physical culture because humanistic valued relations run through all its components. The axiological component, which is a normative core of a personality, serves as a system forming element in physical culture and determinates the peculiarity of discovering other components. At the same time the development of other components consolidates moral valued stem of a personality and ensures the formation of the physical culture of the personality in the process of direct interplay.

Key words: *culture, a personality, physical training, physical culture, physical activity.*